

Πολλές χώρες, ιδιαίτερα στην ηπειρωτική Ευρώπη, υποφέρουν από ενδημική ανεργία εδώ και σχεδόν τρεις δεκαετίες. Η κατάσταση αυτή οφείλεται, εν μέρει, στην άγνοια που επικρατεί όσον αφορά τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας. Είναι αλήθεια ότι μόλις σχετικά πρόσφατα συνειδητοποίησαν οι καλύτερα πληροφορημένοι ερευνητές και ειδικοί ότι η αγορά αυτή λειτουργεί με έναν πολύ περίεργο τρόπο, καταστρέφοντας και ταυτόχρονα δημιουργώντας σημαντικό αριθμό θέσεων απασχόλησης. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, κάθε εργάσιμη ημέρα χάνονται 90.000 θέσεις απασχόλησης και άλλες τόσες δημιουργούνται. Ανάλογη διαδικασία βρίσκεται υπό εξέλιξη εδώ και πολύ καιρό σε όλες τις βιομηχανικές χώρες. Τούτη η ανακάλυψη κλόνισε συθέμελα τις αντιλήψεις μας για το πώς λειτουργεί η αγορά εργασίας. Μια επιπλέον ανακάλυψη είναι ότι η διαδικασία αυτή δεν έχει ιδιαίτερη σχέση με την παγκοσμιοποίηση, αντιθέτως συνδέεται στενά με τον τρόπο με τον οποίο οι οικονομίες της αγοράς δημιουργούν πλούτο. Δίχως αυτό το φαινόμενο της «δημοιουργικής καταστροφής», απλούστατα δεν θα είχαμε γνωρίσει ποτέ την ανάπτυξη.¹ Η ανάπτυξη, άλλωστε, δεν είναι ένα θαυμαστό μάννα εξ ουρανού που οφείλεται μόνο σε κάποιες επαναστατικές ανακαλύψεις, όπως λίγο παλιότερα ο ηλεκτρισμός και σήμερα οι νέες τεχνολογίες της πληροφορικής και της επικοινωνίας.

Οι καινοτομίες αποτελούν ασφαλώς κινητήρια δύναμη. Ωστόσο δεν είναι δυνατόν να εφαρμόζονται και να ευνοούν την ανάπτυξη σε όλους τους τομείς, σε όλα τα επαγγέλματα, κάθε στιγμή, δίχως αυτή την αέναη διαδικασία δημιουργίας και καταστροφής θέσεων εργασίας. Πρόκειται για μια διαδικασία που οδηγεί στην υλική πρόοδο, αλλά συνδέεται με την ανεργία και με κατάφωρες ανισότητες.

Εντούτοις, οι συζητήσεις για τις πολιτικές που πρέπει να ακολουθήσουμε για την καταπολέμηση της ανεργίας και των ανισοτήτων έχουν επηρεαστεί ελάχιστα απ' αυτή την πραγματικότητα. Συνήθως βασίζονται σε μια εσφαλμένη αντίληψη για την αγορά εργασίας, κατά την οποία οι θέσεις απασχόλησης πρέπει να υφίστανται για πάντα, ενώ κάθε καταστροφή θέσεων εργασίας αποτελεί γεγονός αφύσικο, συνταρακτικό, κάτι που πρέπει να αποφεύγεται με κάθε τίμημα. Σε περιόδους ανόδου της ανεργίας, άλλωστε, η σχετική επικαιρότητα ασχολείται κατά κύριο λόγο με τις «μαζικές απολύσεις», τη στιγμή που αυτές αφορούν μόλις το 0,5% των ατόμων που χάνουν τη δουλειά τους. Και οι κρατικές αρχές, υπ' αυτήν τη συνεχή πίεση, θεωρούν ότι ίσως ορθώς επικεντρώνονται στο συγκεκριμένο ζήτημα. Κάτι τέτοιο προφανώς δεν σημαίνει ότι πρέπει κανείς να αδιαφορεί για την τύχη όσων πλήττονται από τις μαζικές απολύσεις. Παρ' όλα αυτά, οι κρατικές αρχές, εστιάζοντας την προσοχή τους σε μια δευτερεύουσα παράμετρο της αγοράς εργασίας, αντί να την κατανοούν στο σύνολό της, ενδέχεται να θεσμοθετήσουν μηχανισμούς αναποτελεσματικούς και άδικους. Όπως θα δούμε, για να καταρτιστεί ένα δίκαιο και αποτελεσματικό σύστημα, οφείλουμε να αλλάξουμε νοοτροπία. Πρέπει να αναγνωρίσουμε τον αναπόφευκτο, μαζικό και –να ένας όρος που θα αιφνιδιάσει– ωφέλιμο χαρακτήρα όχι μόνο της καταστροφής θέσεων απασχόλησης, αλλά και της ανεργίας. Πρέπει να πάψουμε να θεωρούμε την καταστροφή θέσεων εργασίας ατύχημα και τους ανέργους θύματα ή ενόχους.

Πρόκειται για μια καταστροφή απαραίτητη για την ανάπτυξη, ενώ και η αναζήτηση απασχόλησης είναι μια κοινωνικά επωφελής δραστηριότητα που πρέπει να αποζημιώνεται αναλόγως

Ο Πρόεδρος της Γαλλίας Φρανσουά Μιττεράν είχε προκαλέσει αίσθηση δηλώνοντας, το 1993, ότι στο θέμα της ανεργίας «δοκιμάστηκαν τα πάντα». Πράγματι, είχαν εφαρμοστεί τα πλέον διαφορετικά σχέδια: αύξηση και κατόπιν μείωση των δημόσιων δαπανών, μείωση των ωρών εργασίας, γενικευμένη χρήση του μέτρου της πρόωρης συνταξιοδότησης, αύξηση του αριθμού των αποφοίτων λυκείου, διεύρυνση του προγράμματος δημοσίων έργων, δημιουργία περισσότερων θέσεων απασχόλησης για νέους, μείωση των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης για τις επιχειρήσεις κ.ά. Στην πραγματικότητα, στο θέμα της ανεργίας τίποτε δεν δοκιμάστηκε σοβαρά, αφού τίποτε δεν αξιολογήθηκε πραγματικά. Κάθε κυβέρνηση φέρνει τα δικά της σχέδια για μεταρρυθμίσεις και τα εφαρμόζει περισσότερο ή λιγότερο αποφασιστικά. Κατόπιν έρχεται μια άλλη κυβέρνηση και αρχίζει νέες μεταρρυθμίσεις, διατηρώντας συνήθως μεγάλο μέρος των παλιών μηχανισμών, και χωρίς, βέβαια, να ξέρει πολύ καλά τι λειτουργεί και τι όχι. Εδώ και 30 χρόνια παρακολουθούμε ένα γαϊτανάκι καινούργιων μέτρων, αλλά δεν μαθαίνουμε τίποτα για τις επιπτώσεις τους. Η Γαλλία, απ' αυτή την άποψη, πάσχει από ένα πραγματικό δημοκρατικό έλλειμμα: δεν υπάρχει ούτε μία ανεξάρτητη αρχή που να διαθέτει επαρκή μέσα για να αξιολογεί την παρέμβαση του κράτους στην αγορά εργασίας. Προς το παρόν, η αξιολόγηση των πολιτικών καταπολέμησης της ανεργίας εντάσσεται, ως επί το πλείστον, στον τομέα της «επικοινωνιακής στρατηγικής» της εκάστοτε κυβέρνησης.

Παραδόξως, αυτό το δημοκρατικό έλλειμμα πολιτικοποιεί άσκοπα τις διάφορες απόψεις. Καθώς δεν έχουμε στη διάθεσή μας συσσωρευμένη γνώση, ακριβή γεγονότα και καλά θεμελιωμένους προβληματισμούς, η συζήτηση έχει σταδιακά πολωθεί

ανάμεσα στους υποστηρικτές της «ευελιξίας» από τη μία πλευρά, που βλέπουν εχθρικά κάθε δράση του κράτους, και στους υποστηρικτές της κρατικής παρέμβασης πολλαπλών κατευθύνσεων από την άλλη, οι οποίοι εγκωμιάζουν συλλήβδην τον υψηλό κατώτατο μισθό, την απαγόρευση των απολύσεων, το γενναίο επίδομα ανεργίας και ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα, τη συνεχή αύξηση των θέσεων απασχόλησης στον δημόσιο τομέα, και που ταυτόχρονα αποδέχονται ένα σημαντικό δημοσιονομικό έλλειμμα, ώστε να τονωθεί η ζήτηση. Οι πρώτοι θα επιχειρηματολογήσαν κυρίως με όρους αποτελεσματικότητας, ενώ οι δεύτεροι με όρους κοινωνικής δικαιοσύνης και ισότητας. Τούτη η μανιαχίστικη πόλωση οφείλεται συνήθως στην άγνοια των διδαγμάτων της οικονομικής ανάλυσης, τα οποία εδώ και κάποια χρόνια έχουν εμπλουτιστεί σημαντικά, ιδίως χάρη στην αξιοποίηση τεράστιων βάσεων δεδομένων.

Ας πάρουμε ως παράδειγμα τον κατώτατο μισθό. Θα δούμε ότι η θεωρία προβλέπει πως η αύξησή του μπορεί, υπό συγκεκριμένες συνθήκες, να αυξήσει την απασχόληση, αλλά ότι μπορεί επίσης, υπό άλλες συνθήκες, να τη μειώσει. Κατά συνέπεια, το να εκτιμήσουμε τι επακόλουθα έχει το ύψος του κατώτατου μισθού είναι εντέλει ένα πρακτικό πρόβλημα –ένα «εμπειρικό» πρόβλημα– που μπορεί να επιλυθεί, ή τουλάχιστον να αποσαφηνιστεί, με τις κατάλληλες διαδικασίες αξιολόγησης. Τέτοιου είδους διαδικασίες υπάρχουν. Βασίζονται σε πειραματισμούς ή έρευνες που, κατά περίπτωση, περιλαμβάνουν εκατοντάδες, χιλιάδες, ακόμη και εκατομμύρια παρατηρήσεις. Οι μέθοδοι που επιτρέπουν την επεξεργασία αυτών των δεδομένων έχουν σήμερα τέτοιο βαθμό αξιοπιστίας, ώστε τα αποτελέσματά τους να είναι απείρως πιο διαφωτιστικά από τη συνέντευξη ενός επιχειρηματία, συνδικαλιστή, καθηγητή, πολιτικού, απεργού ή οργισμένου καταναλωτή. Ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τα κοινωνικά φαινόμενα είναι στην πραγματικότητα βαθιά επηρεασμένος από τη δική

μας θέση στην κοινωνία. Η γνώση των γεγονότων και η στατιστική τους αξιοποίηση είναι τα ισχυρότερα όπλα μας ενάντια στην αυθυποβολή και στον δημαγωγικό λόγο. Η αλήθεια βρίσκεται πολύ περισσότερο στην απάνθρωπα «ξύλινη» γλώσσα των αριθμών και των γραφικών παραστάσεων, παρά στις «ζωντανές» μαρτυρίες που ακούμε στο ραδιόφωνο ή βλέπουμε στην τηλεόραση.

Χωρίς πραγματική γνώση των γεγονότων και ανεξάρτητη αντικειμενική αξιολόγηση, κάθε απόπειρα εξαγωγής συμπερασμάτων για τον τρόπο λειτουργίας της αγοράς εργασίας ουσιαστικά ισοδυναμεί με επιλογή πολιτικής θέσης. Έτσι, εάν κάποιος υποστηρίζει ότι η αύξηση του κατώτατου μισθού ευνοεί την απασχόληση είναι αριστερός, ενώ στην αντίθετη περίπτωση δεξιός. Τέτοιου είδους θέσεις είναι παράλογες και, το χειρότερο, ενθαρρύνουν μια μορφή πνευματικής οκνηρίας. Μπορεί να είναι κανείς αριστερός και να θέλει να διατηρήσει έναν υψηλό κατώτατο μισθό, ενώ ταυτόχρονα γνωρίζει ότι (συχνά) το κόστος της εργασίας λειτουργεί αρνητικά για την απασχόληση. Αυτό όμως τον αναγκάζει, σε πρώτη φάση, να αποδεχθεί την πραγματικότητα –πράγμα όχι και τόσο εύκολο– και, κατόπιν, να σχεδιάσει μέτρα που θα μειώνουν το κόστος εργασίας, αλλά θα είναι και εφαρμόσιμα. Κάτι τέτοιο ίσως είναι ακόμη πιο δύσκολο.

Αντίθετα με τη διάχυτη πεποίθηση που υπάρχει, η οικονομική ανάλυση έχει κάνει μεγάλη πρόοδο στον τομέα της εργασίας και της ανεργίας. Η εποχή που υπήρχαν τόσες απόψεις όσοι και οικονομολόγοι έχει παρέλθει. Για πάρα πολλά ζητήματα, οι γνώσεις μας είναι επαρκώς θεμελιωμένες και συνιστούν αντικείμενο ευρείας συναίνεσης διεθνώς. Παρ' όλα αυτά, είναι ακόμη σε μεγάλο βαθμό παραγνωρισμένες. Στόχος αυτού του βιβλίου είναι να τις παρουσιάσει και να αντλήσει απ' αυτές διδάγματα για τη βελτίωση της λειτουργίας της αγοράς εργασίας. Τα πρώτα δύο κεφάλαια του βιβλίου αποκαλύπτουν ταυτόχρονα το εύρος και την αναγκαιότητα της διαδικασίας δημιουργίας και

καταστροφής θέσεων απασχόλησης. Αναδεικνύουν την εκπληκτική ικανότητα αντίδρασης των αγορών εργασίας, χάρη στην οποία οι περισσότερες βιομηχανικές χώρες έχουν τη δυνατότητα να καταστρέφουν αλλά και να δημιουργούν σημαντικό αριθμό θέσεων απασχόλησης σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα. Σ' αυτό τον διαρκώς μεταβαλλόμενο κόσμο, εκείνο που περιμένουμε από τις επιχειρήσεις δεν είναι μια σταθερή ποσότητα που μπορεί να ανακατανομηθεί. Επομένως, η μείωση του αριθμού των επαγγελματικά ενεργών πολιτών εξαιτίας της γήρανσης του πληθυσμού ενδέχεται να οδηγήσει σε αύξηση –και όχι μείωση– της ανεργίας, η ελάττωση των ωρών εργασίας μπορεί είτε να καταστρέφει είτε να δημιουργήσει θέσεις απασχόλησης και, τέλος, η εισροή μεταναστών δεν σημαίνει κατ' ανάγκην και άνοδο της ανεργίας.

Αφού έχει ήδη τεθεί το πλαίσιο που περιγράψαμε, στα κεφάλαια 3 και 4 εξετάζεται λεπτομερώς η λογική της δημιουργίας θέσεων εργασίας. Φαίνεται ότι ο μισθός παίζει καθοριστικό ρόλο: πρέπει να είναι αρκετά υψηλός ώστε η εργασία να είναι ελκυστική, αλλά όχι τόσο ώστε να αποθαρρύνει τις προσλήψεις. Τούτη η διαπίστωση απεικονίζεται σε πληθώρα μελετών που εξετάζουν υπό νέο πρίσμα τον ρόλο του κατώτατου μισθού, τον αντίκτυπο της μείωσης των εισφορών στους πιο χαμηλούς μισθούς και τις συνέπειες της δημοσιονομικής πολιτικής. Τα κεφάλαια 5 και 6 είναι αφιερωμένα στη διαχείριση των κινδύνων που συνεπάγεται η αυξημένη ρευστότητα των θέσεων εργασίας και του εργατικού δυναμικού. Σ' αυτό τον τομέα, το επίδομα ανεργίας και η νομοθεσία για τις απολύσεις παίζουν καίριο ρόλο. Προκειμένου η διαχείριση των συγκεκριμένων κινδύνων να είναι αποτελεσματική και δίκαιη, θα πρέπει να διενεργείται βάσει ορισμένων κανόνων, κατ' αρχήν απλών. Τα κεφάλαια 5 και 6 δείχνουν πώς τούτοι οι κανόνες ελάχιστα εφαρμόζονται σε χώρες στις οποίες η ανεργία και η αναποτελεσματικότητα στην αγορά εργασίας έχουν αποκτήσει ενδημικό χαρακτήρα. Τέλος, τα δύο τελευταία κεφάλαια

ασχολούνται με την εκπαίδευση, την κατάρτιση και τις πολιτικές για την απασχόληση. Η απρόσκοπτη πρόσβαση όλων στην εκπαίδευση, η διά βίου μάθηση και οι θέσεις εργασίας στον δημόσιο τομέα και σε μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς συχνά θεωρούνται πανάκεια για την καταπολέμηση της ανεργίας. Η αξιολόγηση των κρατικών πολιτικών, ωστόσο, διαφεύδει αυτά τα στερεότυπα. Όσον αφορά την επαγγελματική κατάρτιση και τις πολιτικές απασχόλησης, ο δρόμος για την κόλαση είναι, δυστυχώς, στρωμένος με καλές προθέσεις.

Το να δεχθούμε τούτες τις συσσωρευμένες γνώσεις δεν σημαίνει κατ' ανάγκην και την υποταγή μας σε κάποιο οικονομικό «δόγμα». Τα γεγονότα είναι γεγονότα, όμως οι πολιτικές που μπορούμε να εφαρμόσουμε ποικίλλουν σημαντικά και δεν διαμορφώνουν όλες τις ίδιες προοπτικές για το μέλλον.

ΚΑΘΕ ΜΕΡΑ ΚΑΤΑΣΤΡΕΦΟΝΤΑΙ 10.000 ΘΕΣΕΙΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ο κανόνας του 15%

Στη Γαλλία χάνονται κάθε χρόνο 2,3 εκατομμύρια θέσεις εργασίας. Αν το δούμε σε ημερήσια κλίμακα, το μέγεθος της καταστροφής είναι τρομακτικό: κάθε εργάσιμη μέρα στη Γαλλία χάνονται 10.000 θέσεις: αυτό σημαίνει όλες τις θέσεις απασχόλησης μιας πόλης 30.000 κατοίκων, δηλαδή 7 θέσεις το λεπτό! Με τέτοιον ρυθμό, σε λιγότερο από επτά χρόνια δεν θα υπάρχει πλέον καμιά θέση απασχόλησης στη χώρα! Αυτοί οι αριθμοί εύκολα θα μπορούσαν να πείσουν κάθε καλόπιστο αλλά ελλιπώς πληροφορημένο πολίτη ότι αναπόφευκτα επίκειται το τέλος του θεσμού της εργασίας. Ευτυχώς όμως, από τούτη την εικόνα λείπει το άλλο μισό της ιστορίας, το οποίο είναι εξίσου ενδιαφέρον και συνοψίζεται σε μία μόνο φράση: «κάθε μέρα στη Γαλλία δημιουργούνται 10.000 θέσεις εργασίας».¹

Σε τελική ανάλυση, η πραγματικότητα είναι πολύ πιο σύνθετη από την τόσο τετριμμένη υπόθεση περί τέλους του θεσμού της εργασίας, για το οποίο πολλά λέγονται. Ο αριθμός των θέσεων απασχόλησης που δημιουργούνται και καταστρέφονται είναι τεράστιος, όμως κάθε χρόνο αυτές καταφέρνουν κατά το μάλλον ή ήττον να έρχονται σε ισορροπία μεταξύ τους. Έτσι, το 2002 στη Γαλλία, η καθαρή αύξηση της απασχόλησης –που μετρήθηκε

με βάση τη διαφορά ανάμεσα στη δημιουργία και την καταστροφή θέσεων εργασίας— ήταν 60.000 θέσεις, δηλαδή το 0,4% του ανθρώπινου δυναμικού. Και το 2002 δεν αποτελεί εξαίρεση. Αντανακλά αρκετά καλά τη μέση κατάσταση της αγοράς εργασίας εδώ και πολλές δεκαετίες. Από το 1970 έως το 2000, στη γαλλική οικονομία καταστρεφόταν κάθε χρόνο το 15% περίπου των θέσεων απασχόλησης, αλλά δημιουργούνταν νέες θέσεις σε ποσοστό 15,5%, με αποτέλεσμα να εξασφαλίζεται καθαρή αύξηση στην απασχόληση, κατά 0,5% ετησίως. Το 2000, που ήταν η καλύτερη χρονιά για τη Γαλλία εδώ και τουλάχιστον 50 χρόνια, η καθαρή αύξηση του εργατικού δυναμικού έφτασε μόλις στο 2,5%, ποσοστό αρκετά χαμηλό συγκριτικά με το 15% των θέσεων απασχόλησης που καταστρέφονται κάθε χρόνο.

Μόλις πρόσφατα κατανοήθηκε το εύρος του φαινομένου της δημιουργίας και καταστροφής θέσεων εργασίας. Μόλις από τα τέλη της δεκαετίας του 1980 και μετά άρχισαν οι οικονομολόγοι να έχουν στη διάθεσή τους ακριβή δεδομένα, που να καλύπτουν αρκετά μεγάλες περιόδους. Το γεγονός ότι ένας τόσο μεγάλος αριθμός θέσεων απασχόλησης καταστρέφονται και δημιουργούνται ταυτοχρόνως τους εξέπληξε. Θεώρησαν, λοιπόν, υποχρέωσή τους να αναγνωρίσουν τη σημασία ενός από τους πιο σπουδαίους οικονομολόγους του παρελθόντος, του αυστριακού Γιόζεφ Σουμπέτερ, ο οποίος, αν και είχε στη διάθεσή του μόνο διάσπαρτα στοιχεία, είχε κατανοήσει ήδη από τη δεκαετία του 1940 ότι η διαδικασία που ο ίδιος ονόμασε «δημιουργική καταστροφή» ήταν η βασική κινητήρια δύναμη της ανάπτυξης, αλλά και ένα από τα βασικά αίτια της ανεργίας.² Μια πρόσθετη έκπληξη για τους ερευνητές ήταν η ανακάλυψη ότι αυτού του τύπου η κινητικότητα στην απασχόληση ήταν σχεδόν πανομοιότυπη σε όλες τις βιομηχανικές χώρες.³ Για να μη μακρηγορούμε, μπορούμε κάλλιστα να αναφερόμαστε σε έναν «κανόνα του 15%», που θα τον διατυπώναμε ως εξής: σε εθνική κλίμακα, κάθε χρόνο

χάνεται περίπου το 15% των θέσεων εργασίας και κάθε χρόνο δημιουργούνται περίπου 15% νέες θέσεις εργασίας.

Υπό το πρίσμα όσων μόλις αναφέραμε, προκαλεί έκπληξη η αποδοχή που γνωρίζουν και η επιείκεια με την οποία αντιμετωπίζονται αρκετοί συγγραφείς που κηρύσσουν την αναπόφευκτη εξαφάνιση του θεσμού της εργασίας. Όταν το 1996 η Βιβιάν Φορρεστέρ υποστήριζε στο έργο της *Η οικονομική φρίκη* ότι ο όρος «δημιουργία θέσεων απασχόλησης» είναι, «ως γνωστόν, μια φράση κενή περιεχομένου, οριστικά νεκρή και ωστόσο αναπόδραστη, αφού αν σταματούσαμε να λέμε ψέματα για το θέμα αυτό, σύντομα θα παύαμε και να το πιστεύουμε, θα ξυπνούσαμε και θα ανακαλύπταμε ότι βρισκόμαστε σε έναν εφιάλητη που δεν ανήκει ούτε στον ύπνο ούτε σε κάποια εικονική πραγματικότητα»,⁴ σκεπτόταν προφανώς μόνο την καταστροφή και ξεχνούσε τη δημιουργία θέσεων εργασίας. Ομοίως, ο Τζέρεμι Ρίφκιν μοιάζει να μη βλέπει την πλήρη εικόνα στο βιβλίο του *Το τέλος της εργασίας και το μέλλον της*, που εκδόθηκε το 1995 στις ΗΠΑ, και το οποίο επίσης υπήρξε μεγάλη εκδοτική επιτυχία. Ο Ρίφκιν έγραψε ένα βιβλίο 400 και πλέον σελίδων, βασισμένο σε πλήθος παραδείγματα για επιχειρήσεις που καταστρέφουν θέσεις απασχόλησης, για να «αποδείξει» ότι σήμανε η ώρα του τέλους της εργασίας. Εάν στη Γαλλία και μόνο καταστρέφονται 10.000 θέσεις ημερησίως, εύκολα βρίσκει κάποιος δεκάδες ιστορίες για χρεωκοπίες ή μειώσεις προσωπικού. Οι βιομηχανικές οικονομίες ασφαλώς και καταστρέφουν πολλές θέσεις απασχόλησης, αλλά δημιουργούν επίσης πολλές και –ειρωνεία της ιστορίας– στα πέντε χρόνια που ακολούθησαν την έκδοση αυτών των δύο βιβλίων η δημιουργία θέσεων εργασίας υπερέβη κατά πολύ την καταστροφή όχι μόνο στις ΗΠΑ, όπου είναι κάτι συνηθισμένο, αλλά και στη Γαλλία. Κανένα από τα δεδομένα που έχουμε στη διάθεσή μας δεν συνιστά έστω και ψήγμα απόδειξης τέτοιων καταστροφολογικών ψευδοθεωριών. Πώς εξηγείται, λοιπόν, η

μεγάλη απήχηση και επιτυχία των ψευδοπροφητών; Ενδεχομένως η αναφορά σε βιβλικού τύπου καταστροφές να εξάπτει τη φαντασία του αναγνώστη γρήγορα και εύκολα. Μπροστά σε κάτι τέτοιο, η παρουσίαση μιας σύνθετης αποτίμησης των «υπέρ» και των «κατά» γρήγορα αρχίζει να μοιάζει με δουλειά βαρετή και εξ ορισμού αμφισβητήσιμη. Επιπλέον, η καταστροφή θέσεων εργασίας είναι συχνά συνώνυμη με προσωπικά δράματα. Η αναστάτωση και ο θυμός μπορούν εύκολα να γίνουν αντικείμενο εκμετάλλευσης, ενώ οι θέσεις που δημιουργούνται συνήθως είναι διάσπαρτες· κατά κανόνα, δεν υπάρχει κάτι που να μπορεί να προβληθεί. Τα φληναφήματα για εσχατολογικούς φόβους –και το τέλος του θεσμού της εργασίας είναι ένας απ' αυτούς– θα έχουν πάντοτε μεγαλύτερη απήχηση από μια σοβαρή μελέτη τεκμηριωμένη με αριθμητικά δεδομένα, η οποία καταλήγει σε συμπεράσματα καθόλου θεαματικά και όχι πάντοτε απολύτως ξεκάθαρα.

Στην πραγματικότητα, δεν είμαστε μάρτυρες της εξαφάνισης της εργασίας, αλλά της αδιάκοπης ανασύνθεσής της. Τούτη η ανασύνθεση είναι γενικευμένη. Θα δούμε ότι η ανάπτυξη βασίζεται κατά κύριο λόγο σ' αυτήν. Όμως προκαλεί επίσης ανεργία, ανισότητα και κοινωνικό αποκλεισμό. Η διαδικασία της δημιουργίας και καταστροφής θέσεων απασχόλησης βρίσκεται, συνεπώς, στον πυρήνα των μεγάλων οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων της εποχής μας. Ωστόσο, είναι ακόμη σε μεγάλο βαθμό παραγνωρισμένη. Πιθανότατα γι' αυτό τον λόγο είναι δυνατόν να ευδοκιμούν τα πιο εξωπραγματικά σενάρια για το μέλλον του θεσμού της εργασίας, τον ρόλο της παγκοσμιοποίησης, τις απολύσεις με γνώμονα τη χρηματιστηριακή αγορά, την όξυνση των ανισοτήτων ή ακόμα την αυξανόμενη φτωχοποίηση. Για να σχεδιαστεί ένας αποτελεσματικός και δίκαιος τρόπος ρύθμισης της αγοράς εργασίας, χρειάζεται πρώτα να καταλάβουμε για ποιον λόγο η διαδικασία καταστροφής και δημιουργίας θέσεων απασχόλησης είναι απαραίτητη.

Η «μετατόπιση» θέσεων εργασίας

Αφού διαπιστώθηκε ότι οι δημιουργούμενες θέσεις απασχόλησης έρχονται κατά το μάλλον ή ήττον σε αριθμητική ισορροπία με όσες καταστρέφονται, οι μελετητές περίμεναν πως οι τελευταίες έρευνές τους θα επιβεβαίωναν μια διαίσθηση βασιμμένη στην κοινή λογική, ότι δηλαδή η καταστροφή θέσεων εργασίας αφορά κυρίως κλάδους σε υποχώρηση και ότι σε αντιστάθμισμα δημιουργούνται θέσεις σε κλάδους που επεκτείνονται. Με έκπληξη διαπίστωσαν ότι η δημιουργία και η καταστροφή συνέβαιναν ταυτοχρόνως μέσα στον ίδιο κλάδο. Ας εξετάσουμε την κλωστοϋφαντουργία και τη φαρμακοβιομηχανία της Γαλλίας μεταξύ 1990 και 1996. Η κλωστοϋφαντουργία είναι πρώτη στον κατάλογο των κλάδων σε υποχώρηση, ενώ η φαρμακοβιομηχανία είναι κλάδος «αιχμής». Από τη στιγμή που οι θέσεις εργασίας που δημιουργούνται σε εθνική κλίμακα έρχονται σχεδόν σε ισορροπία με εκείνες που καταστρέφονται, θα περιμέναμε ότι σε έναν τομέα όπως η κλωστοϋφαντουργία καταστρέφονται θέσεις, ενώ στη φαρμακοβιομηχανία δημιουργούνται. Όπως μας δείχνει ο παρακάτω πίνακας, όμως, η πραγματικότητα είναι πιο σύνθετη.

Καταστροφή και δημιουργία θέσεων απασχόλησης στην κλωστοϋφαντουργία και τη φαρμακοβιομηχανία (ετήσιος μέσος όρος, 1990-1996)

<i>Κλάδος</i>	<i>Δημιουργία</i>	<i>Καταστροφή</i>	<i>Καθαρή αύξηση*</i>
Κλωστοϋφαντουργία	7,1%	11,4%	-4,3%
Βιομηχανία φαρμάκων και αρωμάτων	7,3%	6,2%	+1,1%

* Καθαρή αύξηση είναι η διαφορά μεταξύ των θέσεων που δημιουργούνται και των θέσεων που καταστρέφονται.

Πηγή: Richard Duhautois, «Les réallocations d'emplois en France sont-elles en phase avec le cycle?», *ό.π.*, πιν. 4.

Το διάστημα 1990-1996, στην κλωστοϋφαντουργία, δηλαδή σε έναν κλάδο σε υποχώρηση, δημιουργούνται κάθε χρόνο περίπου τόσες θέσεις απασχόλησης όσες και στη βιομηχανία φαρμάκων και αρωμάτων, που γνωρίζει μεγάλη ανάπτυξη (7,1% και 7,3%, αντίστοιχα). Η κλωστοϋφαντουργία βρίσκεται σε υποχώρηση, αφού ετησίως καταστρέφονται στον συγκεκριμένο τομέα αισθητά περισσότερες θέσεις εργασίας απ' όσες δημιουργούνται, ενώ η βιομηχανία φαρμάκων και αρωμάτων σημειώνει ανάπτυξη, αφού οι θέσεις απασχόλησης που καταστρέφονται στον κλάδο αυτόν είναι κάθε χρόνο κατά τι λιγότερες από εκείνες που δημιουργούνται. Ποτέ, όμως, σε έναν παραγωγικό κλάδο δεν έχουμε μόνο δημιουργία ή μόνο καταστροφή θέσεων εργασίας. Αντίθετα, σε όλους τους κλάδους συνεχώς δημιουργούνται και καταστρέφονται πολλές θέσεις. Η υποχώρηση αποτελεί αθροιστικό φαινόμενο και χαρακτηρίζει μια μακρά περίοδο κατά την οποία κάθε χρόνο οι θέσεις απασχόλησης που καταστρέφονται υπερβαίνουν αισθητά εκείνες που δημιουργούνται.

Με άλλα λόγια, οι θέσεις εργασίας ενός κλάδου σε υποχώρηση χάνονται προς όφελος των κλάδων που επεκτείνονται, αλλά, για να επαναλάβουμε την περίφημη έκφραση του Αλφρέ Σωβύ, τούτη η «μετατόπιση» συντελείται με αργό ρυθμό. Στη διάρκεια ενός έτους, οι θέσεις εργασίας που καταστρέφονται στον κλάδο της κλωστοϋφαντουργίας αντικαθίστανται, κατά το μεγαλύτερο μέρος τους, από θέσεις εργασίας στον κλάδο ... της κλωστοϋφαντουργίας. Στο Νορ-Πα-Ντε-Καλαί,⁵ για παράδειγμα, τα εργοστάσια που ειδικεύονται στην κατασκευή παραδοσιακών υφασμάτων μείωναν συνεχώς το δυναμικό τους τις δύο τελευταίες δεκαετίες. Όμως από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 γνώρισε μεγάλη και σταθερή ανάπτυξη η κατασκευή «τεχνικών» υφασμάτων από συνθετικές ίνες, τα οποία χρησιμοποιούν, μεταξύ άλλων, οι γιατροί, οι εργαζόμενοι στις κατασκευές, αλλά και ορισμένοι αθλητές. Σήμερα, γύρω από την πόλη Λιλ έχει δημιουρ-

γηθεί μια πολύ ανθηρή βιομηχανική ζώνη παραγωγής συνθετικών υφασμάτων, που αριθμεί τουλάχιστον 150 εταιρείες. Ένα μέρος των θέσεων εργασίας που καταστράφηκαν στην παραδοσιακή κλωστοϋφαντουργία μετατοπίστηκαν στη συνθετική. Πρόκειται για άλλον έναν «κανόνα» που ισχύει σε όλες τις βιομηχανικές χώρες. Οι μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί μέχρι σήμερα δείχνουν ότι η διασταυρούμενη καταστροφή και η δημιουργία θέσεων εργασίας –ό,τι οι οικονομολόγοι ονομάζουν *ανακατανομή* θέσεων– δεν συντελείται μεταξύ *διαφορετικών* κλάδων, αλλά μεταξύ επιχειρήσεων του *ίδιου* κλάδου. Αν χωρίσουμε το γαλλικό σύστημα παραγωγής σε 600 κλάδους, η κινητικότητα θέσεων εργασίας μεταξύ διαφορετικών κλάδων αφορά λιγότερο από το 20% της συνολικής *ανακατανομής*.⁶

Δημιουργική καταστροφή και ανάπτυξη

Η δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης αντιμετωπίζεται από όλους θετικά. Αντίθετα, στην ανακοίνωση μιας απόλυσης οι περισσότεροι συμπολίτες μας αναστατώνονται και θλίβονται. Το θεωρούν ένδειξη αδυναμίας της οικονομίας της αγοράς. Για ορισμένους αποτελεί ακόμη και απόδειξη της αποτυχίας του καπιταλισμού. Με δεδομένα τα όσα γνωρίζουμε πια για το εύρος δημιουργίας και καταστροφής θέσεων εργασίας και τη σχετικά ίση αναλογία τους, η υπεράσπιση του καπιταλισμού γίνεται ακόμα πιο δύσκολη. Οι υπέρμαχοί του οφείλουν τώρα να μας εξηγήσουν για ποιον λόγο στην ίδια χώρα, στον ίδιο κλάδο, ακόμη και στον ίδιο υποκλάδο, ο καπιταλισμός πρέπει να καταβροχθίζει σχεδόν τόσες θέσεις όσες δημιουργεί. Εάν σε έναν κλάδο οι θέσεις απασχόλησης που δημιουργούνται είναι τόσες περίπου όσες καταργούνται, δεν θα μπορούσαν άραγε τα περισσότερα άτομα που απασχολεί μια επιχείρηση να παραμείνουν σ' αυτήν και έτσι να αποφευχθούν όλες οι δυσάρεστες συνέπειες

των αναδιαρθρώσεων; Τούτο το ερώτημα βασάνιζε τον Γιόζεφ Σουμπέτερ ήδη πριν από πολλές δεκαετίες, οδηγώντας τον σε μια απάντηση που επιβεβαιώνεται και από πρόσφατες έρευνες: *η βασική αιτία της οικονομικής ανάπτυξης είναι μια διαδικασία δημιουργικής καταστροφής.*

Για να οδηγηθούμε στο συγκεκριμένο συμπέρασμα, θα πρέπει πρώτα να συνειδητοποιήσουμε ότι όλες οι θέσεις εργασίας εκτίθενται διαρκώς σε καινοτομίες, μικρές ή επαναστατικές, με απώτερο σκοπό να βελτιωθεί η παραγωγικότητά τους, δηλαδή η ικανότητά τους να παράγουν.⁷ Λόγου χάρη, με την εισαγωγή της χρήσης γραμμωτών κωδικών οι ταμίες δεν χρειάζεται να πληκτρολογούν τις τιμές των προϊόντων. Χάρη στους κωδικούς αυτούς, σε μία ώρα δουλειάς περνούν από το ταμείο δύο ή τρεις φορές περισσότερα καρότσια με ψώνια απ' ό,τι πριν, δηλαδή η παραγωγικότητα του υπαλλήλου διπλασιάζεται ή τριπλασιάζεται. Όλοι οι κλάδοι της οικονομίας επηρεάζονται συνεχώς από μεγάλες ή μικρές καινοτομίες και μεταβολές στο ευρύτερο περιβάλλον τους.

Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, προκειμένου να βελτιώσουν ή απλώς να διατηρήσουν την αποδοτικότητά τους, οι επιχειρήσεις πρέπει διαρκώς να καινοτομούν, δοκιμάζοντας νέες μεθόδους παραγωγής και διαχείρισης προσωπικού ή προσπαθώντας να πουλήσουν καινούργια προϊόντα. Ορισμένες καινοτομίες είναι επιτυχείς, άλλες αποτυγχάνουν. Οι επιχειρήσεις που έχουν την ικανότητα και την τύχη να υιοθετήσουν τις κατάλληλες καινοτομίες αποσπούν μερίδια αγοράς από τις άλλες. Απ' αυτές ακριβώς τις προσπάθειες και απ' αυτά τα σφάλματα πηγάζει η αύξηση της παραγωγικότητας, και εκεί οφείλεται η ανακατανομή των θέσεων εργασίας μεταξύ των επιχειρήσεων, αλλά και μέσα στην ίδια επιχείρηση. Υπ' αυτή την έννοια, η καταστροφή θέσεων απασχόλησης αποτελεί έκφραση της δημιουργίας προστιθέμενης αξίας: οι θέσεις σε μια επιχείρηση καταργούνται διότι δημιουργούνται

άλλες, πιο παραγωγικές, στην ίδια επιχείρηση ή αλλού. Αυτή είναι η λογική της διαδικασίας της δημιουργικής καταστροφής. Διατυπώνοντας διαφορετικά το συμπέρασμα του Γιόζεφ Σουμπέτερ, θα λέγαμε ότι θα ήμασταν συλλογικά φτωχότεροι δίχως την αέναη κίνηση της δημιουργίας και της καταστροφής θέσεων απασχόλησης. Η ευημερία πηγάζει ακριβώς από την ανακατανομή τους.

Πρόσφατες μελέτες, οι οποίες λαμβάνουν υπόψη πολυάριθμα στοιχεία από μακροχρόνιες έρευνες, δείχνουν ότι οι καινοτομίες αυξάνουν την παραγωγικότητα, κυρίως χάρη στη διαδικασία της δημιουργικής καταστροφής. Τις περισσότερες φορές τούτη η διαδικασία λαμβάνει χώρα στο εσωτερικό της επιχείρησης,⁸ αλλά όχι πάντα. Ο συγκερασμός της ανακατανομής θέσεων απασχόλησης μεταξύ διαφορετικών επιχειρήσεων, η εμφάνιση νέων επιχειρήσεων και η εξαφάνιση παλαιότερων εξηγεί κατά το ήμισυ την αύξηση της παραγωγικότητας στον τομέα της μεταποίησης στη Βόρεια Αμερική κατά τις δεκαετίες του 1980 και του 1990.⁹ Οι αριθμοί είναι ακόμη πιο εντυπωσιακοί στον κλάδο του λιανικού εμπορίου. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1980, με την πρόοδο της πληροφορικής, ο συγκεκριμένος κλάδος γνώρισε αληθινή επανάσταση. Αυτό οφείλεται στη χρήση των γραμμωτών κωδικών, αλλά και στο γεγονός ότι για κάθε αγορά προϊόντος ενημερώνονται άμεσα από τα ταμεία οι υπηρεσίες εφοδιασμού, που μπορούν, με τη σειρά τους, να ελέγξουν πολύ γρήγορα την κατάσταση των αποθεμάτων. Στις ΗΠΑ, τη δεκαετία 1987-1997, περισσότερο από το 80% της αύξησης της παραγωγικότητας στον συγκεκριμένο τομέα οφείλεται στην ανακατανομή θέσεων εργασίας μεταξύ επιχειρήσεων. Με άλλα λόγια, λιγότερο από το 20% της αύξησης στην παραγωγικότητα του λιανικού εμπορίου οφείλεται στην εσωτερική αναδιοργάνωση των επιχειρήσεων.¹⁰

Η αδυναμία των επιχειρήσεων

Οι μελέτες που μόλις αναφέραμε δεν εξηγούν γιατί η αναδιοργάνωση των θέσεων εργασίας μέσα στις ήδη υπάρχουσες επιχειρήσεις έχει περιορισμένο ρόλο στην αύξηση της παραγωγικότητας σε ορισμένους κλάδους. Οι Ρικάρντο Καμπαγέρο και Μοχάμαντ Χάμμουρ¹¹ μελέτησαν αυτό ακριβώς το ερώτημα. Το κύριο συμπέρασμά τους είναι ότι η λειτουργία κάθε επιχείρησης είναι πάντοτε εν πολλοίς *ιδιόμορφη*. Κάθε επιχείρηση τη χαρακτηρίζει μια περίτεχνη ισορροπία, που διαμορφώνεται από τον χρόνο, την τεχνογνωσία, τις αλληλεπιδράσεις διαπροσωπικών και συλλογικών δεσμών, τυπικών ή άτυπων, την οργάνωση της δουλειάς με τους κανόνες και τις συνήθειες της, τον τρόπο λήψης αποφάσεων κ.λπ. Τούτο το πλέγμα είναι, σε μεγάλο βαθμό, ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της κάθε επιχείρησης και λειτουργεί καλά μόνο στη συγκεκριμένη οντότητα. Μια επιχείρηση μοιάζει περισσότερο με ένα σύστημα *μη αναστρέψιμων* δεσμών μεταξύ συγκεκριμένων στοιχείων της παρά με ένα σύνολο αδιαφοροποίητων ανθρώπων και μηχανημάτων, που θα μπορούσαν να αναδιαταχθούν κατά βούληση. Όταν εμφανίζεται μια τεχνική καινοτομία ή όταν οι συνθήκες του ανταγωνισμού μεταβάλλονται, κάποιες επιχειρήσεις ή ορισμένες μονάδες τους δεν μπορούν να προσαρμοστούν, γιατί οι εσωτερικές τους σχέσεις είναι υπερβολικά *ιδιόμορφες*. Οι επιχειρήσεις αυτές εξαφανίζονται, εν μέρει ή εν όλω, και την ίδια στιγμή εμφανίζονται επιχειρήσεις ή εταιρείες προσαρμοσμένες καλύτερα.

Ως προς το ζήτημα αυτό, το παράδειγμα των αεροπορικών μεταφορών διδάσκει πολλά. Οι επιθέσεις της 11ης Σεπτεμβρίου 2001 επιτάχυναν την υποχώρηση ενός κλάδου που ήδη εμφάνιζε πολλά προβλήματα. Οι περισσότερες μεγάλες εταιρείες είχαν μειώσει τον στόλο τους, ενώ άλλες –όπως η Swissair ή η Sabena– απλώς εξαφανίστηκαν. Ωστόσο, από το καλοκαίρι του 2001 μέ-

χρι το καλοκαίρι του 2002, οι έξι μεγαλύτεροι αερομεταφορείς χαμηλού κόστους (Ryanair, Easyjet, Buzz, Virgin Express, Go και Bmibaby) σημείωσαν κατά μέσον όρο 48% αύξηση επιβατών. Για έναν οικονομολόγο, μια εταιρεία χαμηλού κόστους είναι μια παραδοσιακή εταιρεία συν κάποιες «καινοτομίες»: οι εταιρείες χαμηλού κόστους έχουν αυξήσει τον αριθμό καθισμάτων στα αεροσκάφη, δεν προσφέρουν καμιά υπηρεσία εν πτήσει, δεν διατηρούν εκτεταμένα δίκτυα, έχουν συνήθως έναν μόνο τύπο αεροσκάφους, στοιχειώδεις διοικητικές δομές, συχνά χρησιμοποιούν μικρά αεροδρόμια που τα έχουν εγκαταλείψει οι παραδοσιακές αεροπορικές εταιρείες κ.λπ. Εξαιτίας όλων αυτών των καινοτομιών, η παραγωγικότητα μιας εταιρείας χαμηλού κόστους είναι αισθητά υψηλότερη από εκείνη μιας παραδοσιακής. Έτσι, τον Απρίλιο του 2002 αναλογούσαν κατά μέσον όρο 227 υπάλληλοι ανά αεροσκάφος στην Air France και 254 στην British Airways, αλλά μόλις 76 στη Virgin Express, 68 στην Easyjet και 36 στη Ryanair. Οι εταιρείες χαμηλού κόστους έχουν δημιουργήσει θέσεις εργασίας –όχι μόνο στο εσωτερικό τους, αλλά και σε όλο τον κλάδο των αερομεταφορών–, ενώ οι παραδοσιακές εταιρείες έχουν καταστρέψει θέσεις εργασίας. Το 2001, λόγω χάρη, 3 στις 10 προσλήψεις πιλότων στην Ευρώπη πραγματοποιήθηκαν από αερομεταφορείς χαμηλού κόστους, στους οποίους τότε αναλογούσε μόλις το 11% της κίνησης επιβατών πανευρωπαϊκά.¹²

Η διαδικασία της δημιουργικής καταστροφής, επομένως, έγινε προς όφελος των εταιρειών χαμηλού κόστους και σε βάρος των παραδοσιακών αερομεταφορέων, οι οποίοι επιχείρησαν να αντιδράσουν δημιουργώντας σε μερικές περιπτώσεις θυγατρικές εταιρείες χαμηλού κόστους, αλλά χωρίς μεγάλη επιτυχία. Οι ειδικοί του κλάδου εκτιμούν ότι οι παραδοσιακοί αερομεταφορείς δεν θα καταφέρουν ποτέ να ανταγωνιστούν τις εταιρείες χαμηλού κόστους, γιατί ο βαθμός ιδιομορφίας στην οργάνωση μιας παραδοσιακής εταιρείας είναι πολύ μεγάλος για να μπορέσει

η ίδια να μετατραπεί σε εταιρεία χαμηλού κόστους ή να δημιουργήσει μια τέτοια. Όπως το διατυπώνει με χιούμορ ο Λήο Μάλλιν, επικεφαλής της Delta Airlines, του τρίτου σε μέγεθος αμερικανικού αερομεταφορέα, «το μωρό του δεινόσαυρου θα είναι πάντα δεινόσαυρος».¹³ Ο τελικός απολογισμός είναι ότι οι εταιρείες χαμηλού κόστους έδωσαν σημαντική ώθηση στην παραγωγικότητα του κλάδου των αερομεταφορών. Και, εκτός αν συμβεί κάποια νέα καταστροφή, ολοένα και περισσότεροι άνθρωποι θα χρησιμοποιούν αεροπλάνο (αφού γίνεται κατά μέσον όρο φθηνότερο), ολοένα περισσότερες νέες γραμμές θα δημιουργούνται (αφού προορισμοί ζημιόγνοι για τους παραδοσιακούς αερομεταφορείς θα γίνονται επικερδείς για τις εταιρείες χαμηλού κόστους) και οι θέσεις εργασίας στον κλάδο θα ανακατανεμηθούν. Η διαδικασία δημιουργικής καταστροφής θα έχει εκπληρώσει το καθήκον της.

Το παράδειγμα των αερομεταφορών δεν είναι μεμονωμένο. Σε όλες τις χώρες του ΟΟΣΑ παρατηρείται υψηλός ρυθμός δημιουργίας και εξαφάνισης επιχειρήσεων. Οι Έρικ Μπάρτλσμαν, Στέφανο Σκαρπέττα και Φαμπιάνο Σκιβάρντι¹⁴ διαπίστωσαν ότι, μεσοσταθμικά, σε κάθε χώρα του ΟΟΣΑ και κάθε χρόνο εξαφανίζεται το 10% περίπου των επιχειρήσεων. Φυσικά, όπως συμβαίνει και με την καταστροφή θέσεων εργασίας, η καταστροφή επιχειρήσεων αντισταθμίζεται εν γένει από τη δημιουργία τους: οι νέες επιχειρήσεις που ιδρύονται κάθε χρόνο είναι ίσες με το 10% εκείνων που υπάρχουν.

Κινητικότητα θέσεων απασχόλησης και εργατικού δυναμικού

Το γεγονός ότι η αποδοτικότητα κάθε επιχειρήσεως προκύπτει από έναν ιδιαίτερο συνδυασμό στοιχείων διαφωτίζει άλλο ένα εντυπωσιακό φαινόμενο: κάθε εργάσιμη μέρα στη Γαλλία, ενώ 10.000 θέσεις απασχόλησης καταστρέφονται, 30.000 άτομα εγκαταλείπουν τη δουλειά τους και ... 30.000 βρίσκουν δουλειά.

Τούτη η διαπίστωση αντανακλά μια γενική τάση: στις βιομηχανικές χώρες, η ανακατανομή του εργατικού δυναμικού είναι δύο με τρεις φορές μεγαλύτερη από την ανακατανομή των θέσεων εργασίας. Αυτή η μεγάλη διαφορά προκύπτει κατ' αρχάς από τις εθελούσιες αποχωρήσεις εργαζομένων. Κάθε εργάσιμη μέρα στη Γαλλία, 6.000 άτομα παραιτούνται και 4.000 συνταξιοδοτούνται. Οι αποχωρήσεις εργαζομένων δεν σημαίνουν αναγκαστικά και καταστροφή των αντίστοιχων θέσεων εργασίας. Οι εργοδότες συνήθως προχωρούν σε νέες προσλήψεις. Η κινητικότητα του εργατικού δυναμικού, επομένως, δεν οφείλεται μόνο στους εργοδότες. Μεγάλο μέρος της ανακατανομής των εργαζομένων προκύπτει από τη δική τους ελεύθερη βούληση. Η αγορά εργασίας είναι ένας από τους χώρους όπου εκφράζεται η ελευθερία μετακίνησης σε μια δημοκρατική κοινωνία.

Όμως την ευρεία κινητικότητα του εργατικού δυναμικού την επιβάλλει και η ιδιομορφία της κάθε επιχείρησης. Οι Τζων Αμπάουντ, Πάτρικ Κόρμπελ και Φράνσις Κράμαρτζ, παρακολούθησαν 1.669 γαλλικές επιχειρήσεις από το 1987 έως το 1990, αναδεικνύοντας τη σημασία και την πηγή του φαινομένου.¹⁵ αποδεικνύουν ότι η διαχείριση του εργατικού δυναμικού χαρακτηρίζεται από μεγάλο αριθμό ταυτόχρονων προσλήψεων και αποχωρήσεων. Σε μια επιχείρηση όπου δημιουργείται μία θέση απασχόλησης κατά μέσον όρο τρία άτομα προσλαμβάνονται και δύο αποχωρούν. Ακόμα μεγαλύτερη έκπληξη προκαλεί η διαπίστωσή τους ότι οι επιχειρήσεις που καταστρέφουν θέσεις εργασίας συνεχίζουν να προσλαμβάνουν. Η απώλεια μίας θέσης σημαίνει κατά μέσον όρο δύο προσλήψεις και τρεις αποχωρήσεις. Η μελέτη επιβεβαιώνει ότι κάθε επιτυχημένη πρόσληψη είναι το τελικό αποτέλεσμα μιας διαδικασίας δοκιμής και σφάλματος, αφού κάθε θέση εργασίας έχει την ιδιομορφία της, που εξαρτάται όχι μόνο από τα απαιτούμενα καθήκοντα, αλλά και από το δίκτυο των προσωπικών σχέσεων, τη φιλοσοφία της επιχείρησης,

τη γεωγραφική θέση της και ένα πλήθος στοιχείων που σε άλλους ταιριάζουν και σε άλλους όχι. Όλα τα παραπάνω χαρακτηριστικά δεν γίνονται αμέσως φανερά, και γι' αυτό κυρίως είναι τόσο συνηθισμένες οι δοκιμαστικές περιόδους εργασίας και οι προσλήψεις ορισμένου χρόνου: σήμερα, το 70% των προσλήψεων γίνονται με σύμβαση ορισμένου χρόνου· μόνο το ένα τρίτο από αυτές καταλήγουν σε σταθερή σχέση εργασίας. Η ανάπτυξη, λοιπόν, είναι αποτέλεσμα μιας σύνθετης διαδικασίας δημιουργίας και καταστροφής θέσεων απασχόλησης και μετακίνησης εργατικού δυναμικού. Πρόκειται για διαδικασία τεράστιας κλίμακας, η οποία συγχρόνως αποτυπώνει τόσο τις επιλογές των επιχειρήσεων όσο και την ελευθερία μετακίνησης των εργαζομένων.

Είναι η ανεργία απαραίτητη;

Εξαιτίας της κινητικότητας των θέσεων απασχόλησης και του εργατικού δυναμικού, πολλοί εργαζόμενοι χάνουν τη δουλειά τους¹⁶ και πρέπει να ψάξουν για νέα εργασία. Η αναζήτηση αυτή αποτελεί μια δραστηριότητα απαραίτητη για την καλή λειτουργία της οικονομίας, αφού έτσι μπορούν από τις θέσεις απασχόλησης που έχουν καταστραφεί να προκύψουν νέες θέσεις, πιο παραγωγικές. Κατά συνέπεια, η αναζήτηση εργασίας –ή, αλλιώς, η ανεργία– είναι ένας μηχανισμός απαραίτητος για τη διαδικασία δημιουργικής καταστροφής και την ανάπτυξη.

Ωστόσο, παρότι όλες οι βιομηχανικές χώρες έχουν κοινά χαρακτηριστικά όσον αφορά τη δημιουργία και την καταστροφή θέσεων απασχόλησης –κάθε χρόνο δημιουργούνται νέες θέσεις εργασίας σε ποσοστό περίπου 15%, ενώ το 15% των παλιών καταστρέφονται–, διαφέρουν σημαντικά ως προς την ανεργία. Το 2004 λόγω χάρη, η Γαλλία είχε δείκτη ανεργίας 9,6%, ενώ στη Σουηδία δεν ξεπερνούσε το 6,4%, οι ΗΠΑ τα πήγαιναν καλύτερα με 5,5% και η Ολλανδία ακόμη καλύτερα με 4,7%. Όταν

η κατάσταση επιδεινώνεται, οι διαφορές παραμένουν. Ο δείκτης ανεργίας στις ΗΠΑ μπορεί να φτάσει το 7%, αλλά στη Γαλλία το 12%. Πώς εξηγούνται τόσο επίμονα μεγάλες διαφορές; Πολλοί αναλυτές θεωρούν ότι ευθύνονται δημογραφικοί παράγοντες. Όπως υποστηρίζουν, εκείνοι που επιθυμούν να εργαστούν (νέοι, γυναίκες, μετανάστες) είναι πάρα πολλοί, ενώ ο αριθμός των προσφερόμενων θέσεων εργασίας παραμένει στάσιμος και η ηλικία συνταξιοδότησης αυξάνεται. Όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο, τούτη η θέση δεν έχει κανένα στέρεο έρεισμα. Αντίθετα, οι χαμηλότεροι δείκτες ανεργίας παρατηρούνται στις βιομηχανικές χώρες με την πιο γρήγορη αύξηση ενεργού πληθυσμού.

Μια άλλη ερμηνεία που πολλοί υιοθετούν είναι ότι ευθύνεται η υποτονική ανάπτυξη. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, η ανεργία αυξάνεται διότι η ανάπτυξη «δεν έρχεται», αλλά, απ' τη στιγμή που τελικά θα έρθει, η ανεργία οπωσδήποτε θα μειωθεί. Τούτη η ιδέα αποτελεί, στην καλύτερη περίπτωση, ταυτολογία. Ούτε η υποτονικότητα της ανάπτυξης είναι το αίτιο αύξησης της ανεργίας ούτε η επιστροφή της ανάπτυξης είναι το αίτιο μείωσής της. Στην πραγματικότητα, ανάπτυξη και ανεργία καθορίζονται αλληλένδετα από τη διαδικασία καταστροφής και δημιουργίας θέσεων απασχόλησης. Πιο συγκεκριμένα, εκείνο που θα καθορίσει τα ποσοστά ανάπτυξης και τον αριθμό ανέργων μιας χώρας είναι ο τρόπος με τον οποίο κάθε χώρα διαχειρίζεται τούτη τη διαδικασία. Το γεγονός ότι οι χώρες εμφανίζουν μακροχρόνιες διαφορές μεταξύ τους ως προς την ανάπτυξη και την ανεργία οφείλεται στη διαφορετική οργάνωση της αγοράς εργασίας σε καθεμιά. Το κόστος της εργασίας, η κοινωνική προστασία, η συνολική αντίληψη για τα επιδόματα ανεργίας και τις δημόσιες υπηρεσίες που βοηθούν στην αναζήτηση δουλειάς, οι διαδικασίες πρόσληψης και απόλυσης, οι δημόσιες δαπάνες για την απασχόληση και την επαγγελματική κατάρτιση δεν είναι παντού ίδια. Οι επιπτώσεις των παραπάνω διαφορών έχουν αποτελέσει

αντικείμενο πολυάριθμων μελετών τα τελευταία δέκα χρόνια, οι οποίες συγκλίνουν σε ένα συμπέρασμα που επαληθεύεται καθημερινά: οι αποκλίσεις στους δείκτες ανεργίας μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ προκύπτουν σε μεγάλο βαθμό από διαφορές στην οργάνωση της αγοράς εργασίας.

Η παγκοσμιοποίηση αυξάνει την ανεργία;

Για πολλούς, η παγκοσμιοποίηση είναι το βασικό αίτιο καταστροφής θέσεων απασχόλησης. Επιπλέον, καταστρέφει σαφώς περισσότερες θέσεις εργασίας απ' όσες δημιουργεί. Ο συλλογισμός που οδηγεί σε τούτο το συμπέρασμα είναι απλός και, για να είμαστε ειλικρινείς, αρκετά πειστικός. Ουσιαστικά, μπορεί να συνοψιστεί ως εξής: επειδή το κόστος του ανειδίκευτου εργατικού δυναμικού στις αναδυόμενες χώρες είναι πολύ χαμηλό, δεν μπορούμε να τις ανταγωνιστούμε στις αγορές προϊόντων των οποίων η κατασκευή απαιτεί πολλά εργατικά χέρια. Εισάγουμε λοιπόν τα προϊόντα αυτά, αντί να τα κατασκευάζουμε εμείς, γεγονός που στις δυτικές χώρες προκαλεί την καταστροφή πολλών θέσεων ανειδίκευτης εργασίας. Βέβαια, στις αναδυόμενες χώρες εξάγουμε προϊόντα τεχνολογικής αιχμής, υψηλής προστιθέμενης αξίας, όμως η δική τους κατασκευή απαιτεί μικρό εργατικό δυναμικό (που επιπλέον πρέπει να είναι υψηλής εξειδίκευσης) και πολλά μηχανήματα και εξοπλισμό (κεφάλαιο). Με άλλα λόγια, τα εξαγόμενα προϊόντα παράγονται με λίγη εργασία, ενώ τα εισαγόμενα παράγονται με πολλή εργασία. Σ' αυτό το πλαίσιο, το ισοζύγιο των θέσεων εργασίας που δημιουργούνται από τις διεθνείς συναλλαγές είναι αρνητικό σε βάρος μας.

Στην πραγματικότητα, έχουμε πολλούς λόγους να αμφισβητούμε τον παραπάνω συλλογισμό, αλλά και το συμπέρασμά του. Πρώτον, δεν είναι τόσο βέβαιο ότι τα εξαγόμενα προϊόντα κατασκευάζονται με πολύ κεφάλαιο και μικρό εργατικό δυναμικό.